

JAAKKO VUORI

”Torailevien ystävysten leikki”

– *Arvostelukyvyn kritiikistä*

Kauniin pyyteetön tarkastelu, taideteoksen merkityksellinen partikulaarisuus, estetiikka yleisenä taiteenteorianana, taide makuarvostelmien kohteena – kaikki nämä ”kantilaiset” seikat määrittävät yhä edelleen arkikäsitystämme taiteesta. Sitä yllättävämpää on, että Immanuel Kantin kolmatta kritiikkiä eli *Arvostelukyvyn kritiikkiä* (1790) ei nimenomaan tule ymmärtää taiteen filosofiana. Tämä huomio toistui Tampereella huhtikuussa järjestetyssä symposiumissa ”Reflektion rajat, estetiikka ja teleologia”. ”Mikä siis olikaan *Arvostelukyvyn kritiikin* aihe?” Hemmo Laiho aloitti kysymällä. ”Onko Kantin kolmas kritiikki ylipäänsä yhtenäinen ja arkkitehtoninen kokonaisuus?”

”Teoksen ytimessä on arvostelukyky itse, sen kohteesta riippumatta”, Laiho toteaa. Tällainen vastaus herättää tietysti useita jatkokysymyksiä. Ovathan arvostelukyky sekä arvostelmamuoto tärkeitä aiheita myös Kantin kahdessa muussa kritiikissä, *Puhtaan järjen kritiikissä* (1781/87) ja *Käytännöllisen järjen kritiikissä* (1788). Kuten Susanna Lindberg totesi, arvostelukyvyllä on kolmannessa kritiikissä kuitenkin varsin erityislaatuinen rooli ja merkitys. *Arvostelukyvyn kritiikki* keskittyy suurelta osin niin kutsutun reflektiivisen arvostelukyvyn luonteen selvittelyyn.

Kantin mukaan reflektiivisen arvostelukyvyn avulla yksittäisille kohteille pyritään löytämään yleisiä sääntöjä. Reflektiivisen arvostelukyvyn kohteita ei siis arvioida ainoastaan yksittäistapauksina jostakin yleisestä, toisin kuin määrittävässä arvostelukyvyyssä. Aistein havaittavassa maailmassa tapaamme erityisiä, ikään kuin itsessään merkityksellisiä kohteita, jotka ”pakottavat reflektoimaan”, kuten Ari Korhonen totesi.

Kantilaisten dualismien ylittäminen

”Toisistaan eriytyneet alueet kuten luonto ja vapaus, aistimellisuus ja spontaanisuus sekä tietäminen ja toiminta on määrä sovittava keskenään. [...] Tarkastelemalla arvostelukykyä Kant ottaa aiheekseen kahden perustavasti erilaatuisen elementin, aistimellisuuden sekä spontaanisuuden, välillä vallitsevan yhteyden.”¹

Kuten Kant-tutkija Otfried Höffe lainauksessa antaa ymmärtää, *Arvostelukyvyn kritiikin* analyysien on määrä silloittaa kuilua erilaisten kantilaisten ”dualismien” välillä. Tällaiset dualismit taas perustuvat Kantin tapaan esittää tiedolle kaksi lähdettä tai juurta, aistimellisuus

ja spontaanisuus, sekä hänen tapansa erottaa toisistaan luonnon alue siten kuin teoreettinen järki sitä tarkastelee ja moraalien alue eli käytännöllisen järjen kohde.

Siksipä Hanne Appelqvistin esitelmän otsikko ”Torailevien ystävysten leikistä” oli kovin osuvasti valittu. Tässä kun tunnustetaan sekä kahden keskenään ristiriitaisen elementin välinen eripura että väline näiden sovinnon muodoksi: leikki. Esimerkiksi kauneuden merkityksen Kant näkee juuri siinä, että kauneuden kokemuksessa mielen kykymme ”leikkivät vapaasti”. Voisi ehkä sanoa, että tällöin jokin todellisuudessa koskettaa meitä kokonaisvaltaisesti, ei ainoastaan jotain määrättyä osaa tai puolta meistä.

Eripurasta sovituksen ja rajariitaan

Esteettinen suhteemme todellisuuteen poikkeaa perin juurin muissa kritiikeissä tarkastelluista asennoitumisavoista. ”Kauneusarvostelman” ja kauneuden kokemuksen myötä alamme irtaantua ”tarpeiden pakosta ja moraalista velvollisuudesta, huolesta, rakkaudesta ja kunnioituksesta. Sen alueella ikään kuin otetaan askelia takaisin kohti leikkiä tai paratiisia”².

Tällaisen asennoitumisen mahdollisuus taas perustuu siihen, että Kant liittää kauneuteen käsitteettömyyden ja pyyteettömyyden. Kantin ajattelussa ”kauneusarvostelmat eivät perustu teoreettiseen tietoon ja käsitteisiin vaan erityiseen mielihyvän tunteeseen, joka subjektiivisuudestaan huolimatta vaatii kaikilta tietokykyisiltä olioilta välttämättä yksimielisen tunnustuksen”³.

Mutta kuinka *intressitön* kauneuden kokemus voi silloittaa esimerkiksi luonnon ja vapauden välille jääneen kuilun? Millä maaperällä deterministisesti käsitetty luonto ja vapauden alue voivat kohdata? Erään vastauksen esitti Lauri Mehtonen. Mehtosen mukaan ”Kant irrotti intressin kauniista vain liittämiseen sen siihen uudelleen”. Toisin sanoen Mehtosen mielestä Kant ei halunnut missään nimessä väittää, että kauneus olisi kokonaan moraalista riippumaton. Kauniista Kant ottaa kolmannessa kritiikissä esimerkikseen luonnonkauneuden.

Luonnonkauneus herättää ihmisessä erityisen *moraalisen* intressin. Tällainen intressi perustuu ennen muuta ajatukseen siitä, ”että luonto on saattanut esiin tuon kauneuden”. Jos ihmisellä on intressi luonnonkauteen, hänellä on Mehtosen sanoin ”moraalinen taipumus hyvään”. Tämä ilmenee vähintäänkin taipumuksena hyvään moraaliseen luonteenlaatuun. Kant tuntuu näet

”Ylevä rikkoo mielenkykyjen harmonian ja sopusoinnun, joka kauniin kokemuksessa saavutetaan.”

väittävän, että kauneus voi herättää ihmisen ”mielenkiinnon” ainoastaan seurassa (*in der Gesellschaft*), ehkä juuri siksi, että kauneusarvostelmaan sisältyy subjektiivisuudesta huolimatta yleisyyden elementti⁴.

Aistimellinen luonto näyttäytyy kauniina *meille* ja osoittautuu tarkoituksenmukaiseksi *tietokykyihimme nähden*. Näin luonto antaa meille ”vinkkejä” (*Wink*) siitä, että olemme luomisen viimekätinen päämäärä. Kantin erikoislaatuinen tyyli irrottaa intressi kauneudesta sekä ”liittää se siihen uudelleen” korostaa siis aistimellisen luonnon merkitystä moraalille tavalla, joka ylittää kahden edellisen kritiikin jaottelun.

Kauniista ylevään

Toisin on puhuttaessa *Arvostelukyvyn kritiikissä* analysoidusta ylevän käsitteestä, jota Markku Lehtinen sekä Sami Santanen käsittelivät esitelmissään. Jos kauneus ikään kuin ilmentää luonnon tarkoituksenmukaisuutta eli moraalilin toteutumista luonnossa ja siten toimii sovittajana, ylevä ilmenee suorastaan ”väkivaltaisena kuvittelukykyymme nähden”. Markku Lehtisen mukaan nykykeskustelussa onkin siksi väitetty, että ylevä rikkoisi sillan, jota kauneutta koskevan arvostelman avulla oli määrä rakentaa.

Ylevän tunne saa aiheensa tietynlaisista suuruuden määrittämistä luonnon kohteista: ”tulivuoret kaikki tuhoavassa väkivoimassaan, pyörremyrskyt niiden jälkeensä jättämässä voimassaan, rajaton meri”⁵. Tällaiset kohteet muistuttavat meitä aistimellisen luontosuhteemme rajoista. Tunne ylevästä viittaa siis luonnon äärettömän suuruuden esittämisen rajoihin.

Näin ylevä viittaa Kantin analyysissä aistimellisuuden

sekä järjen yhteismitattomuuteen. Asettaessaan rajan luonnon aistimellisen esittämisen mielikuvituskyvyille ylevä auttaa samalla tiedostamaan, että ihmisen järjen kyky on ääretön ja sellaisena esittämätön. ”Ylevä antaa aiheen ajatella kykyjen konfliktia ja yhteismitattomuutta, erialkuperäisyyttä”, Markku Lehtinen totesi. Ylevä näyttäisi rikkovan mielenkykyjen sopusoinnun ja harmonian, joka kauniin kokemuksessa saavutetaan. Siispä ylevään yhdistyy Kantin analyysissä erityinen tietoisuus rajasta.

Kant tarkasteleeekin kauniin ja ylevän avulla *Arvostelukyvyn kritiikin* arvoituksellista aihetta, reflektiivistä arvostelukykyä. Kantin kolmannen kritiikin erityislaatuinen asema juontuu kenties siitä tavasta, jolla teos tematisoi ehkä kantilaisen filosofian keskeisintä motiivia. ”Inhimillinen näkökulma on väistämättä äärellisen olennon näkökulma, jolla on aina rajansa”, kuten Ilmari Jauhiainen tämän ilmaisee⁶. Toisinaan järjen ääretön vaatimus edistyä ei käy yksin äärellisen olennon järjen kanssa.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Otfried Höffe, *Immanuel Kant*. Verlag C.H. Beck, München 2007, 267–269.
- 2 Lauri Mehtonen, *Moderniteetin jäljillä. Tekstejä aistisuudesta, tiedosta ja sivistyksestä*. niin & näin, Tampere 2005, 99.
- 3 Velimatti Saarinen, *Täiteen elämä ja kuolema. Kirjoituksia kahdesta modernista taidekäsitteestä*. Kuvataideakatemia, Tampere 2011, 20.
- 4 Vrt. Immanuel Kant, *Kritik der Urteilskraft* (1790). Frankfurt am Main, Suhrkamp 1977, § 41.
- 5 Sama, § 28.
- 6 Ilmari Jauhiainen, Fichte kantilaisuuden täydentäjänä. Teoksessa *Immanuel Kantin filosofia*. Toim. Vesa Oittinen. Gaudeamus, Helsinki 2013, 317–332 (332).